

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

SJETTE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

J. OSKAR ANDERSEN OG **BJØRN KORNERUP**

PROFESSOR, DR. THEOL.

ARKIVAR, DR. THEOL.

FJERDE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GADS FORLAG.

1942-44.

Brevveksling mellem Otto Møller og H. F. Rørdam.

Ved Bjørn Kornerup.

En af de interessanteste Kildepublikationer til Belysning af den kirkehistoriske Udvikling i Danmark i anden Halvdel af det 19. Aarhundrede er ubestridt den store Brevveksling mellem Præsten *Otto Møller* i Gylling og hans Ungdomsven, den senere Biskop *Skat Rørdam* (I—II, 1915—16). Denne Brevsamling afspejler ikke blot de to Mænds trofaste og varme Venskab gennem hvedet to Menneskealdre, men indeholder ogsaa mangfoldige Bidrag til en dybere Forstaaelse af de kirkelige og kulturelle Forhold i Datidens Danmark, om end Værdien af de fremsatte Betragtninger og ofte skarpe Domme er blevet stærkt forskelligt bedømt¹.

Som en lille Parallelsamling til denne monumentale Brevudgave skal der nedenfor meddeles en Række Breve, der er vekslede mellem Otto Møller og Skat Rørdams Broder, Kirkehistorikeren *H. F. Rørdam*. Det er sikkert mindre alment bekendt, at ogsaa den sidstnævnte hørte til Kredsen af Otto Møllers Ungdomsvenner, men at dette var Tilfældet, fremgaar dog klart nok af de foreliggende Breve. Som født henholdsvis 1830 og 1831 var H. F. Rørdam og Otto Møller omtrent jævn gamle, og de havde studeret ved Universitetet i samme Periode. I sine Levnedsoptegnelser fortæller Otto Møller desuden, at han en Gang i sin Studentertid havde været ude i Gladsaxe for at besøge Rør-

¹) Jvfr. f. Eks. Harald Hoffdings Studie over denne Brevveksling »To Præster« i Tilskueren, 1918, I, 209—24.

dams Svigerfader, Dr. C. A. H. Kalkar, hvad han dog ikke havde større Udbytte af¹.

Da han 1858 var draget over til sit Hjem i Gylling for at være Medhjælper hos sin Fader, knyttedes Forbindelsen igen bl. a. ved en Anmodning fra H. F. Rørdam om at være denne behjælpelig ved Ordningen af et praktisk Mellemværende (Indkasseringen af et Honorar i et Dødsbo), og dette blev Anledningen til et Brevskifte, der fortsattes i de følgende Aaringer og blev af mere personlig Karakter. Rørdam var aldrig nogen meget livlig Brevskriver, og allerede 1864 klager Otto Møller til Skat Rørdam over, at »Holger skylder mig Brev i en Halvsnes Aar«². 1860 synes Korrespondancen at være gaaet i Staa. Efter dette Aar findes i hvert Tilfælde ikke bevaret noget Brev fra Otto Møller, og da han 1879 igen modtog Brev fra Holger Rørdam, kan man af dette se, at der var hengaaet en Aarrække i brevlig Taushed. Det samme var i endnu højere Grad Tilfældet, da de paa deres gamle Dage fornyede det tidligere Bekendtskab. Et Brev fra 1910 fra H. F. Rørdam viser klart nok, at den personlige Forbindelse for længst var ophørt. Dette medførte dog ikke, at Sindelaget var blevet forandret — det nævnte Brev fra Rørdam taler smukt om hans varme Følelser for Otto Møller, og spredte Ytringer i dennes Breve til Skat Rørdam viser, at heller ikke han havde tabt Ungdomsvennen af Syne i de mellem-liggende Aar³.

Den her omtalte lille Brevsamling kan selvfølgelig ikke maale sig i Betydning med de ovennævnte Breve mellem Otto Møller og Skat Rørdam. Ikke desto mindre er den ikke helt uden Betydning: foruden Oplysninger om de to Brevskriveres personlige (og indbyrdes) Forhold indeholder den en Del Stof til Forstaaelse af deres kirkelige Standpunkter. Hertil kommer yderligere som en særlig Tiltræk-

¹) J. P. Bang, Gyllingpræsten Otto Møller, 1931, S. 35.

²) Otto Møller og Skat Rørdam I, 81.

³) Sst. I, 88, 339; II, 154, 188—9.

ning, at ikke mindst Otto Møllers karakterfulde Ytringsvis kaster et oplivende Skær over Brevenes Form.

H. F. Rørdams Breve til Otto Møller findes blandt dennes Papirer, der er deponerede i Det kgl. Bibliotek af hans Søn, Redaktør, Cand. mag. Erik Møller. Otto Møllers Breve til H. F. Rørdam ejes af Mag. art., Frk. Margrethe Møller. Jeg bringer begge Ejere min bedste Tak for den mig meddelte Tilladelse til at benytte Brevene. De udgives, som de foreligger, dog er en paafaldende stor Mængde mindre Incurier ogsaa i Tegnsætning stiltiende blevet rettede.

1.

1858 16. Juni. H. F. Rørdam til Otto Møller.

Kbhvn. 16 Juni 58.

Kjære Ven!

— — —¹ Jeg ved ikke, om Du har hørt om vort theologiske Samfund, som i Foraaret blev stiftet og allerede ganske godt har begyndt sin Virksomhed, jeg haaber, det skulde stifte nogen Gavn blandt de yngre. En af dem bl. de virkende Medlemmer, jeg skjønner mest paa, er Kr. Køster², jeg har ikke kjendt ham før; det er [en] dygtig Fyr, og han gaar dybere end de fleste. — Se at komme til det Kirkehist. Selsk.s Møde i Viborg 3 Avg.³ Jeg an-

¹) Udeladt er en Passage af uvæsentligt Indhold.

²) Kristian Køster (1836—71) var fra 1862 til sin Død personel Kapellan hos N. F. S. Grundtvig. Han var et virksomt Medlem af det nævnte theologiske Samfund (Dansk Kirketidende 1871 S. 174. Indledningen til Kr. Køster, Til Minde om Povel Dons, udg. af Ludvig Schrøder, 1875). Det theologiske Samfunds Forhandlingsprotokoller er gaaet tabt (velvillig Meddelelse fra Professor L. Bergmann).

³) I Dagene 5.—6. August 1858 afholdtes et meget velbesøgt og betydningsfuldt kirkehistorisk Møde i Viborg, der gav det første Stød til den gennemgribende Restauration af Viborg Domkirke (H. F. Rørdam, Selskabet for Danmarks Kirkehistorie i dets første 25 Aar S. 57—64. Jvfr. Richard Petersen, Erindringer fra Barndom og Ungdom S. 69—71).

tager, det skal blive fornøjeligt. Indlagt sendes en lille Opsats om noget, vi en Gang talte om.

Levvel!

Din Ven

H. Fr. Rørdam.

2.

1858 31. August. H. F. Rørdam til Otto Møller.

Kbhvn. 31 Avg. 1858.

Kjære Ven!

Jeg antager næsten, skjønt jeg ikke mindes det nøje, at det var Dig, der sidste Gang beholdt det sidste Ord, og det kunde derfor vel være passende, at jeg skrev et Par Ord til Dig; men jeg er bange for, at Din Interesse formindskes, naar Du mærker, at jeg har en egoistisk Hensigt med mit Brev, og om muligt gjerne vilde tage Dig lidt i Beslag i et aldeles privat Ærinde. Da jeg nu imidlertid har begyndt, saa stopper jeg ikke, og Du faar at rede Dig ud deraf, som Du bedst kan, helst ønskede jeg jo min Ansøgning bevilliget. Sagen er nemlig: jeg har 50 Rdl. tilgode i afdøde Provst Jørgensens Bo (i Saxild)¹ for hans Søns Undervisning². Før Sommerferien indsendte jeg min Regning til »Hads Herreds Skifteret«, men har siden ikke hørt det mindste, uagtet jeg i et meget høfligt Brev til Herredsfoged Rehling³ (— jeg antog efter Statskalenderen, at denne Embedsmand forestod sin Skifteret) bad ham at underrette mig, om min Fordring kom i rette Tid, og om jeg kunde faa Pengene tilsendte uden selv at møde. Men jeg har intet hørt fra ham. Efter hvad jeg hører, skal man, naar man ikke selv kan møde, sende en anden med Fuldmagt.

¹) Provst Otto Frederik Christian Jørgensen (1809—58), Sognepræst i Saksild-Nolev 1854—8.

²) Jvfr. S. 233.

³) Gerhart Sivert Rehling († 1895), Herredsfoged og -skriver i Hads Herred (med Tingsted i Odder), siden Etatsraad.

Nu er imidlertid Knuden, at jeg ikke ved, hvor Hads Herreds Skifteret holdes, det staar ikke i Statskal. — derom kunde Du maaske skaffe mig Underretning. Hvis den var i Nærheden af Gylling, vilde jeg bede Dig om at modtage min Fuldmagt til at hæve Pengene; hvis den var fjernere, vilde jeg forhøre mig, om Du ikke kjendte en paalidelig Mand, som a) kunde skaffe Underretning, om Fordringen var paa behørig Maade anmeldt, b) modtage Fuldmagt, hæve Pengene og sende mig dem — naturligvis mod, at jeg dækker alle vedkommendes mulige Udgifter, hvad jeg ogsaa maatte gjøre Fordring paa, om Du kunde overtage at besørge Sagen, (da Du naturligvis ingen Udgift skulde have deraf). — Kan Du nu hjælpe lidt paa mig i dette Stykke, saa skulde Du have saa mange Tak.

Forøvrigt staar alt, siden Du sidst hørte fra mig, vel til; den 25 Juni skjænkede Vor Herre os en lille Datter, døbt og kaldet Helga Simonia¹, en sød lille Pige, som vi allerede har megen Fornøjelse af. Min Kone² har Gud ske Lov denne Gang været meget rask. Imidlertid var dog tildels denne Omstændighed Aarsag i, at jeg ikke kom til Viborg til Mødet 5 Avg., som jeg havde haabet. Istedetfor var jeg en Tur i Hammer³, hvor Skat og hans Kone opholdt sig hele Ferien. — Du har formodentlig siddet ganske stille og mediteret i denne lyse Sommerstid, det turde være ganske opbyggeligt for mig og mine Lige, der mere har færdedes paa Landevejene, at høre lidt om disse Betragtningers Resultat. Portoer er grumme billige i vore Dage, saa den skal ikke afholde Dig, især da jeg ogsaa ta'r imod ufrankerede Breve fra gode Venner.

Algreen⁴ har fornylig været herovre, han er en brav

¹) Helga Simonia Rørdam (1858—1937), siden gift med Cand. pharm. Gudmund Scheving (1846—1908).

²) Helga Simonia Margrethe f. Kalkar (1832—1923).

³) Hammer i Hammer Herred, hvor Rørdams Fader Dr. theol. Hans Christian Rørdam var Præst 1850—69. Her samledes Børnene jævnlige, ogsaa den senere Biskop Skat Rørdam og hans Familie.

⁴) Peder Kjellerup Algreen (1807—77), var siden 1855 residerende

Fyr, men stadig paa Knæene i Pengesager; der skulde ikke være nogen af hans Venner i din Egn, som havde Hjærte og Evne til [at] hjælpe lidt paa ham efter fattig Evne, vi har begyndt en lille fornyet Indsamling herovre.

Hils Dine Forældre venligst

fra din Ven

H. Fr. Rørdam.

3.

1858 14. September. Otto Møller til H. F. Rørdam.

Gylling d. 14 Sept. 58.

Kjære Rørdam!

Du har vel sagtens ventet en Tid lang paa at høre fra mig, og min Tavshed er vel heller ikke til at forsvare, hvisaarsag jeg heller intet Forsøg vil gjøre derpaa. I nogen Tid ventede jeg paa en passende Lejlighed til at tage til Odder, men da dette, som Du har bemærket, trak Sagen i Langdrag, red jeg derover igaar. Rehling¹ havde modtaget dit Brev og din Fordring og mente ikke, at der skulde være nogen Vanskelighed for Haanden med at faae den anerkjendt, da Jørgensen før sin Død havde opgivet, at han skyldte dig Penge; men han havde af den Grund ikke svaret Dig, fordi der endnu Intet var foretaget i Skifte-sagen efter Jørgensen. En af Dagene skulde der være en Skiftetforsamling, og da vilde ogsaa din Fordring komme frem; han vilde da skrive Dig til og give Dig fornøden Oplysning. Hvad egentlig her kunde blive Spørgsmaal om, var om Boet gik fallit eller ikke; dog mente Rehling ikke, at dette skulde blive Tilfældet, da Høsten var god iaar. Forresten er det en beklagelig Sag for den

Kapellan i Nykjøbing M., senere Sognepræst i Aaker (1867—77). Han havde været Midtpunktet i den grundtvigsk prægede Studenterkreds »Salonen«, hvortil baade Holger og Skat Rørdam hørte (jvfr. Marie Rørdam, Tilbageblik paa et langt Liv S. 97 ff.).

¹) Jvfr. S. 231.

Familie; der er to Sønner, hvoraf jo den ene er Dig bekendt som en Elendighed, og den anden er om ikke værre, saa ingenlunde bedre. Derimod er der 3 eller 4 Døttre, som skal være herlige Piger, men som jo komme i megen Nød; Moderen er alt tidligere død, og de have slet ingen Familie, der kan tage sig af dem. Den ene skal nok sendes til Færøerne til en Bekendt der, og den Yngste skal op til Grønland, hvor jo den ældste Broder er Missjonær¹. Alle har ondt af dem, men Ingen vil dog ret gjøre Noget for dem. Sønnen, Thorvald, er nu kommen til Rathlousdal, hvor Familien har taget ham i Huset og lader deres Huslærer, Jungersen², læse med ham; men hvad kan det føre til? Kan han dimittire ham, bliver det da kun daarligt, og han kan da ingen Understøttelse faae i Kbhvn. og selvfølgelig ikke leve der, da han slet ingen anden Hjælp kan faae; og naar han kommer derover, saa fanger han jo rimeligen sit gamle Leben an igjen. Den anden Søn er en stor Spradebasse, der i denne Tid lever flot af, hvad der findes efter hans Fader. Det er Usselhed i alle Maader, og er nogen Familie at beklage, saa er det dem.

Rimeligvis vil nu Rehling nok melde Dig, om Du skal overdrage Een Fuldmagt til i sin Tid at hæve Pengene, og saa er jeg ganske til din Tjeneste, naar kun en saadan Fuldmagt bliver mig til Del. Hvordan en Saadan er at formulere, det ved jeg ikke, men i Kbhvn. er der jo Jurister nok, der kan oplyse dig derom, ikke at tale om Ørstedes Formularbog³, som Du jo vel har.

¹) Missionær ved Godthaab Haldor Ferdinand Jørgensen (1831—1904), siden Sognepræst i Haudrup-Solrød, Lektor i Grønlandsk (jvfr. H. Ostermann, Den grønlandske Missions og Kirkes Historie S. 237, 240—1).

²) Vistnok Cand. theol. Christian Mørk Jungersen (1832—96), siden Sognepræst i Ferslev-Vellerup. Rathlousdal ejedes 1850—1919 af Hofjægermester Christian v. Holstein Rathlou († 1919). — Sønnen Thorvald Jørgensen havde været H. F. Rørdams Elev. Hans senere Skæbne er mig ubekendt.

³) A. S. Ørsted, Formularbog, 1. Udg. 1817, 6. Udg. 1855.

Betræffende mig selv og mine mulige Betragtninger, da gaae de en stille, rolig Gang. Fortiden angaae de Matth. Evangelium, der jo i vore Dage er bleven Gjenstand for en Mistro og Mishandling, som intet andet Skrift i N. T.¹ Det kunde nok mere mig en Gang at vise, at intet Skrift i N. T. er belagt med saa udmærkede historiske Vidnesbyrd som netop Matth.; at ingen af Evangl. kan gjøre Fordring paa større Tiltro indtil den mindste Tøddel end Matth.; at alle de Angreb, Sidehug og Betænkeligheder, han har været og endnu er Gjenstand for, de fremgaae ene og allene af Vantro og Sky for den positive historiske Kristendom. Der er mange Steder, hvor de Lærde have gaaet paa Ræveklør, men ingensteds saa groft, som hvor Matth. kommer paa Tapetet. Mynster har engang spurgt: »hvorfor skal Matth. altid have Uret?«² det er dog et meget front og spagfærdigt Spørgsmaal; men jeg skulde mene, man havde Ret til at spørge: »hvorfor skal Matth. ikke *altid* have Ret?«³ Dog Du er jo ingen Indlednings Mand, og gider vel ikke hørt Mere derom; Skat har ellers et godt Øje til Matthæi Fjender. Hils ham mange Gange fra mig; jeg tænker tidt paa ham i hans nye Tilværelse⁴; han sidder da sagtens rigtigt lunt i hans »Dueslag«. Jeg sender ham snart en flink Fyr til Manuduktion, en Petersen⁵, der er Huuslærer her i Nærheden, men som til November igjen

¹) Der sigtes til F. C. Baur's og hans Disciples Opfattelse af det nuværende Matthæusevangelium som en pauliniserende Omarbejdelse af et jødekristeligt Kildeskrift (Th. Zahn, Einleitung in das Neue Testament, II, 1899, S. 189 ff.). Herhjemme var Tübingerskolens Opfattelse af dette Punkt nylig blevet belyst af Professor C. E. Scharling i Oversigt over det Kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1855 S. 279 ff.

²) I Afhandlingen »Om de synoptiske Evangelier« (J. P. Mynster, Blandede Skrifter IV, 316). Ikke helt ordret Citat.

³) Otto Møllers bestemte Fremhævelse af Matthæus-Evangeliet findes senere i hans »Den evangeliske Historie«, 1—2, 1879, især II, 77 ff.

⁴) Skat Rørdam havde 19. Maj 1858 ægtet Ovine Marie Frederikke f. Hauch (1834—1915).

⁵) Det er ikke lykkedes at identificere denne.

skal ind til Kjøbenhavn. Hils Gabr. Heiberg¹, og mind ham om, at jeg har Brev tilgode fra ham; Skat vil vel sagtens ikke skrive til mig, og dog er det forfriskende at høre Lidt fra »det litterære Livs Brændpunkt«.

Jeg antager nu at have beroliget dit Sind, saa Du kan vente dine Penge uden Ængstelse; jeg antager forresten ikke, at Skiftet bliver sluttet før om et Aars Tid; saa der er god Anledning til Taalmodighed. Hils din Kone i Ord og din Dotterlil i Tegn fra din oprigtige Ven

Otto Møller.

P. S. Som jeg antager er det en gammel Nyhed, at jeg har forlovet mig med en Pige kaldet: Sophie Güldenchrone².

4.

1859 20. Oktober. H. F. Rørdam til Otto Møller.

Kbhvn. 20 Okt. 1859.

Kjære Ven!

Med inderlig Deltagelse saa jeg af Avisen, at Din Forlovede var død³; jeg vidste iforvejen, at der kun var ringe Haab om hendes Liv. Gud give Dig sin Trøst, som han *kan* give den, og gid Du maa kunne tale med Pauli Fri-modighed 2 Kor. 1, 3-4 — saa kan selv den bitre Sorg blive til Glæde for Dig selv og andre.

Forøvrigt vilde jeg bede Dig for gammelt Venskabs Skyld at tage Dig af en Sag, som jeg tidligere har besværet

¹) Gabriel Thomas Skat Rørdam Heiberg (1832—1917), siden Provst og Andenpræst ved Roskilde Domkirke, nær Ungdomsven af Holger og Skat Rørdam.

²) Baronesse Sophia Charlotte Vilhelmine Güldenchrone (1837—59), Datter af Ritmester, Told- og Konsumtionsinspektør i Ringkøbing, Baron Marius Wilhelm Julius Güldenchrone († 1852) og Caroline Theodora von Hoff († 1897).

³) Otto Møller mistede sin Forlovede den 7. September 1859 (jvfr. herom: Otto Møller og Skat Rørdam. En Brevveksling I, 8, 11, 15 f., 18 f. J. P. Bang, Gyllingpræsten Otto Møller S. 45).

Dig med, det er Indkasseringen af min Regning i Jørgensens Bo. Der er nu gaaet saa lang Tid, at jeg maa antage, at Betaling vil være at erholde. Jeg sender Dig den kvitterede Regning¹, og haaber, den vil være fyldestgjørende. Har Du nu Tid til engang at tage over til Odder, saa er det en Tjeneste, Du beviser mig, har Du ikke Tid dertil, saa faar det være. Mulige Udgifter maa Du gjøre Dig betalt for af Beløbet, naar Du faar det, og saa sende mig Resten ufrankeret.

Jeg er nu flyttet til Nørregade 236, Mellemybn., og efterat Besværlighederne ere overstaaede, ere vi vel fornøjede med Byttet. Hvad syntes Du om Barfods Forslag²; der var noget tiltalende ved det ved første Øjekast, men ved nøjere Drøftelse blev det idetmindste mig temmelig klart, at det savnede en saare væsentlig Egenskab for et Forslag, der skal frem for Rigsdagen — den at kunne sættes igjennem — og mindst tror jeg, at Barfod er Mand derfor. Saa højt som jeg end i andre Henseender sætter denne Mand³, saa dræber han dog Interessen for den Sag, han forsvarer, ved sine Mile-lange Taler⁴, som vi fik nogle slemme Prøver

¹) Vedlagt findes en Kvittering af 20. August 1858 for Honorar for Undervisning af Thorvald Jørgensen.

²) Til Forstaaelse af dette og andre Steder kan følgende tjene til Oplysning: den 13. December 1859 indbragte Fr. Barfod i Folketinget et Forslag til Lov angaaende Sognebøger og deres Førelse. Det var i det væsentlige en Genoptagelse af et tidligere Forslag af N. M. Spandet og tilsigtede bl. a. Indførelse af tvungent borgerligt Ægteskab for alle og Ophør af Konfirmationstvungen. Det underkastedes 1. Behandling 6.—7. Januar 1860 og sendtes 11. Januar i Udvalg. Udvalgsbetænkningen, der blev afgivet 3. Februar s. A., var ikke Forslaget gunstig, og dette bortfaldt dermed (Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folkethinget 1859 Sp. 45 ff., 400 ff., 461 ff., 519 ff., 623. Anhang A Sp. 363—74; B Sp. 273—80. Jvfr. Dansk Kirketidende 1859 S. 518—27; 1860 S. 12 f., 65 f., 97 f., 109 f., 121 f. og Richard Petersen, Frederik Barfod, et Levnedsløb, 1897, S. 272 f.).

³) Paa Hundredaarsdagen for Fr. Barfods Fødsel mindedes Rørdam sin gamle Ven i en sympatisk Artikel i »Højskolebladet« (7. April 1911 S. 433—8).

⁴) Et Øjenvidnes Skildring af det ejendommelige Indtryk, Fr. Bar-

paa i nogle Møder, der holdtes til Drøftelse af Forslaget. — Jeg var i Sommer paa Veje til at komme over til Slesvig, jeg aflagde Prøven paa at prædike Tydsk og søgte et Embede (Havtoft)¹, men saa fik jeg det ikke, skjønt Udsigterne en Tid vare meget lovende. Nu — maaske var der en Guds Styrelse deri, som jeg siden kan faa Grund til at takke ham for.

Hils Din Fader og Moder

fra Din tro Ven

H. Fr. Rørdam.

5.

1859 9. November. Otto Møller til H. F. Rørdam.

Gylling d. 9 Nov. 1859.

Kjære Rørdam!

Jeg har maaske mere Skam af end Tak for min Tjeneste, naar jeg viser mig saa forsømmelig i den, som ved denne Lejlighed er sket; men til min Undskyldning vil jeg svare: »Hvem hader sit eget Legeme?»² og det har, i det Mindste i denne Verdensdel, været et Vejr, som Folk af min Konstruktion kun nødigt drage ud i, thi Du skal vide, her er ingen Omnibus eller Saadant paa de alfare Veje. Men endelig fik jeg da igaar Bugt med Inertiens Love og red til Odder, hvor ogsaa Pengene strags lode sig finde. Jeg sender dem altsaa, og for at være dig tjenstagtig sender jeg dem ufrankerede, hvorved jeg dog forbeholder mig al Tvivl borte om min egen Beredvillighed til largitionem³. — Jeg havde hørt det af Skat, at Du agtede Dig til Slesvig, men jeg ønskede i mit stille Sind for

fods Svada kunde gøre paa fremmede, findes i Edmund Gosse, *Two visits to Denmark* p. 153—6.

¹) Havetoft i Gottorp Provsti, hvortil 20. August 1859 kaldedes Johan Frederik Julius Reiffenstein (1818—95), siden i Errindlev-Olstrup.

²) Jvfr. Ef. 5,29.

³) MS.: largionem.

Dig, at det maatte gaa overstyr; thi jeg er overbevist om, at paa mange Steder er Tilstanden for Præsten utaaelig i disse blandede Distrikter. Desuden har jeg altid tænkt mig det som den første Betingelse for en ret levende Forkyndelse af Evangeliet, at det maa ske i Ens eget Moders-Maal; jeg for min Part, om jeg end kunde smede en tydsk Prædiken sammen, jeg tror dog ikke, jeg kunde holde den til nogen Opbyggelse. Men Du kan jo vistnok ogsaa godt blive Præst her i Landet, naar Du da ikke vil have den store Løn, og et lille Brød kan nære to Mennesker længe (Elias og Enken). Hvorfor søgte Du ikke om Ranum Seminarieforsender-Embedet, det var jo vistnok zu haben, da jeg vil anse Fabricius¹ for et Nødanker, man kun griber til i yderste Trang. Det skal jo have været tilbuden Kirketidendens Brandt², saa Du havde rimeligen kunnet faa det.

Barfods Forslag vil jeg haabe maa gaa igjennem, thi det er dog altid Noget, og man maa ikke for det Bedste vrage det Bedre. At han ingen heldig Fanebærer er derfor, kan Du vel have Ret i, men mon han ikke ogsaa nok kan vente Støtter i Folketinget, der kan føre Barnet ind i Verden som Faddere. Skulde det falde, vilde det gjøre mig ondt for Sagen, thi den er god, og for Barfod med, thi han har vist ingen Møje sparet og er jo da ogsaa i det Hele en Hædersmand. Du er sagtens mere enig med ham end jeg, thi Du kan vel heller ikke forsone Dig med Lærefriheden³; dog den kan det nu da egentlig *reelt* ogsaa være det Samme med, thi den *har* vi jo, kun formelt saa det kønnere ud, naar den ogsaa var tilladt officielt, navnlig for at undgaae den kjerkegaarske Kategori: Men-

¹) Historikeren Adam Kristoffer Fabricius (1822—1902) blev 1859 Seminarieforsender i Ranum og Sognepræst i Bjørnsholm-Malle, siden i Holme-Trandbjerg. Jvfr. Kirkehist. Saml. 6. R. II, 631—2.

²) Daværende Forsender for »Grundtvigs Højskole» Carl Joakim Brandt (1817—89), siden Præst ved Vartov, 1845 Medstifter af »Dansk Kirketidende».

³) Nogle af Barfods Venner havde ønsket, at Forslaget ogsaa skulde optage Bestemmelser om »Lærefrihed».

edere¹. Dog det kommer vel med Tiden, naar vi bare kan undgaa denne Kirkeforfatning og overhovedet da enhver Kirkeforfatning, der har til Hensigt at fikserer det Nærværende som noget Brugbart, og at give Kristi Kirkes Sager i Hænder paa en *vanthro Majoritet*, thi det er i mine Øj[n]e at friste Gud og vanhellige det Hellige². Al Majoritet og Stemme flerhed er en Pest i Aandens Verden og paa Samvittighedens Enemærker, men Majoritet og Stemme flerhed af en *vanthro Masse* er utaaelig og aandsdræbende.

Det var da en pudsig Ting, dette »Luther-Løgn« i Kirketidenden³. Skulde det ikke have været Skat, der havde attraperet den Fugl, jeg syntes det kunde ligne hans Talemaader. Ja disse Papister er nogle løjerlige Jægere, men saa slemme som Biskop Daugaard vil gjøre dem til⁴, er de da neppe; ogsaa er det mig ubegribeligt, hvad »Opbyggelse« menig Mand skal have af Polemik mod et Folk, der aldrig lader sig se iblandt dem eller kommer dem i nogen Maade for nær; thi deres Virksomhed i Kjøbenhavn

1) Jvfr. Søren Kierkegaard, Samlede Værker, 2. Udg., XIV, 267 f., 277, 278 ff., 341.

2) Den her udtrykte, antidemokratiske Opfattelse af Folkeflertallets Betydning fastholdt Otto Møller Livet igennem, jvfr. hans Skrifter »Politik og Christendom«, 1873, »Om Flertalsregimente, nogle, kun for Christne forstaaelige, Overvejelser«, 1883, og »Vejen til Livstræet«, 1904, samt J. P. Bang, anf. Skrift S. 198 ff.

3) Dansk Kirketidende 1859 S. 699—700 indeholder en Indsigelse mod en katolsk Forfatters Paastand om, at man i Danmark plejede at betegne en særlig grov Løgn som »Luthers Løgn«. Det formodes, at dette er en Misforstaaelse grundet paa Udtrykket »lutter Løgn«.

4) I Rækken af »Gudelige Smaaskrifter, udgivne af Foreningen til gudelige Smaaskrifters Udbredelse« havde Biskoppen i Ribe Jacob Brøgger Daugaard († 1867) 1859 udgivet »Sendebreve til Medchristne i den danske Folkekirke« Nr. 1—2 (Smaaskrifter Nr. 23 og 25), hvori han rettede skarpe Angreb paa hele det katolske Kirkesystem. »Sendebrevene« fortsattes 1860 (Nr. 3—4) og 1861 (Nr. 5—8). — Om Otto Møllers senere Bedømmelse af Biskop Daugaard se Otto Møller og Skat Rørdam II, 270—1.

kan jo vel omtrent være af samme Omfang som Hr. Grunnets¹, og der var dog ingen Anledning til over ham at kalde en Biskop i Gevær.

Jeg vil haabe, at Skat lever vel, og at min Drøm inat om, at han omkom i et Skibbrud oppe ved Bergen, maa være i den ene og anden Henseende en vildfarende Drøm og en Frugt af Avisens mange Strandinger i denne Tid. Jeg ligger og venter paa Ordination bestandigt, og haaber da med det Første at annamme den. Lev alle vel, og hils gode Venner som Du ser.

Otto Møller.

6.

1860 24. Januar. Otto Møller til H. F. Rørdam.

Gylling d. 24 Jan. 1860.

Kjære Ven!

Som Du jo maaske har set af Avisen, er jeg for en Stund siden bleven udnævnt til Kapellan her i Gylling², — og nu aner Du vel sagtens Hensigten med denne Skrivelse. Ja ser Du, Du har tilbudt mig at assistere ved saadan en given Lejlighed, og nu er den der. Jeg skulde jo nemlig have et saakaldet testimon. publ. og et Kaldsbrev, hvad jeg egl. ikke ved mere om, end at Biskoppen har paalagt mig at medbringe dem ved Ordinationen, men Du, som er en lærd Mand, maa jo sagtens ogsaa nok forstaa Dig paa, hvor og hvordan saadant erhverves. Rimelig er det jo Uret paa en Maade at jage Dig op fra dine Granskninger over Stadens Kirker³ (hvilken Bogs 1 Hefte jeg har kiget hist og her i, men endnu ikke grundigt studeret,

¹) Niels Pedersen Grunnet (1827—97) virkede fra 1855 som »evangelisk-luthersk» Fripræst i København.

²) Otto Møller var den 10. Januar 1860 blevet udnævnt til personel Kapellan i Gylling hos sin Fader Hans Larsen Møller. Efter 10 Aars Forløb blev han dennes Efterfølger som Sognepræst sst.

³) H. F. Rørdam udgav 1859—63 »Kjøbenhavns Kirker og Kloostere i Middelalderen» (udg. af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie).

endskjøndt jeg har set den rost i Kirketidenden¹⁾, men din Vej falder vel ikke saa sjældent endda paa saadanne lærde Enemærker, hvor slige Sager erholdes. Tænker jeg desaarsag, at Du nok ved egen eller ved Andres Hjælp skaffer mig meromtalte Papirer, at jeg kan møde Bispen i saa Henseende fuldrustet. Nu kunde jeg jo gjerne sende Penge med, naar jeg kjendte Summens Størrelse, men Fader angiver den kun omtrentlig saadan til henimod en 30 Rdl., — og det var dog ikke værd, synes jeg, at sende Penge baade frem og tilbage. Se derfor er jeg saa dristig at vente, at Du vil udlægge Pengene, indtil jeg kjender Beløbet, da det saa strags skal vorde Dig tilstillet. Du har jo altid været en velhavende Mand og jeg i lige Maade altid været anset for en ærlig Mand, saa det kan vel nok gaae paa den Maade.

Har Du nu ingen overflødig Tid, saa tænker jeg, at vor fælleds Ven, Heiberg² er mobil som altid.

Jeg har netop iaften siddet og læst en lille Pjece kaldet: »Bemærkn. om det gejstl. Tilsynsembede i Sjæll.«, hvor en Anonymus tager Martensen nogenledes i Skole³. Det er nærgaaende nok, og en Del Sandhed er der deri, om jeg end ikke ynder hans megen Tale om »Sektvæsen« — thi man ved jo vel hvad det er for Folk, han sigter til og titulerer saaledes. Der høres i det Hele saadan mange alvorlige Røster, snart fra den ene, snart fra den anden Kant; men nogetnær mest alvorlig syntes mig, hvad din Fader skrev i Fædrelandet forleden⁴; kun mener jeg, at

¹⁾ Dansk Kirketidende 1860 S. 44—5.

²⁾ Jvfr. S. 236.

³⁾ »Om Det kirkelige Tilsynsembede i Sjælland, Betragtninger, fremkaldte ved Biskop Martensens Visitatser af r.«, Kbh. 1860 (Jul. Hoffensbergs Forlag). Skriftet er forfattet af Johannes Carl Emil Clausen (1832—1908), daværende Sognepræst i Ryslinge, siden i Vonsild (H. Ehrencron-Müller, Anonym- og Pseudonym-Lexikon S. 185).

⁴⁾ »Fædrelandet« for 15. og 17. December 1859 (Nr. 292 og 294) indeholdt en Artikel af Dr. H. C. Rørdam »Det kirkelige Skriftemaal og en ministeriel Resolution«. Forf. tager til Orde for Absolutionens Bortfald ved det kirkelige Skriftemaal.

den Sag da ikke maatte døe hen paa den Vis, thi det vilde jo være i stor Maade efter Bispens Ønske, hvis det kom i Glemmebogen. Men her ser man ret, hvor dorske Præsterne er; thi der er dog ingen Tvivl om, at der er grumme mange, som paa ingen Maade kan billige en saadan Lovløshed eller Lovstridighed, men ingen af dem gider dog røre enten Hånd eller Fod, og saadan en Protest faar dog først ret Betydning, naar der er flere om at nedlægge den. En enkelt kan jo udsætte sig for en slem Medfart, men jo flere der er, des betænkeligere maa jo Excellencer og Højvelbaarenheder blive ved at ride fremdeles paa den høje Hest. Det var i det Hele ret en Streg, som man kunde vente sig den af Monrad¹, — thi han er og bliver dog alle Dage en — Rad, om han saa sætter nok saa mange »mon!« foran. — Med Barfods Forslag ser det jo noget forknøyt ud i Folketinget, og det gaar jo vel ikke igjennem; i ethvert Fald kommer det da heller ikke længer. Af Kkctidn. ser jeg, at Brandt² ikke ynder det, og der er vel Noget i hans Snak derom, men det er meget uklart sagt af ham med hans mange Lignelser. Saa Meget er vist, at det vil støde Mange selv af de Bedste, fordi det er for nærgaaende for Øjeblikket.

I min Enlighed er det mig en sand Glæde, naar Skat imellem vil skrive til mig, thi det er det eneste fornuftige Menneske, jeg hører Noget fra, og det vil ikke sige saa lidt, naar man bor i et saadant Assyrien, som denne jydsk Afkrog billedligvis og billigvis kan kaldes. Vil Du bringe

¹) D. G. Monrad var 6. Maj 1859 blevet Kultusminister. — Der sigtes formentlig til Kirke- og Undervisningsministeriets Skrivelse af 8. Juli 1859, hvorved der — i Tilslutning til samme Ministeriums Cirkulære af 8. April s. A. — paalægges en Biskop at meddele Præster, der havde tilladt sig paa egen Haand at udelade Absolutionens Meddelelse ved den hellige Nadver, Ministeriets alvorlige Misbilligelse (T. Algreen-Ussing, Kongelige Reskripter og Resolutioner for Aaret 1859 S. 96 Note, jvfr. S. 94—6).

²) C. J. Brandt belyste Fr. Barfods Forslag i et Par Artikler i »Dansk Kirketidende« 1860 S. 49—58, 88—92.

ham min Hilsen, og forventende snart at se vore Sager velordnede af dine vise Hænder, for da strags at remittere de udlagte Penge, — beder jeg Dig selv foreløbigt at modtage min Tak.

Otto Møller.

7.

1860 2. Februar. H. F. Rørdam til Otto Møller.

Kbhvn 2 Febr. 1860.

Kjære Ven!

Da jeg fik Dit Brev og saa den bekjendte Udskrift, havde jeg en Følelse som den, der bliver hed om Ørerne, da jeg nemlig mindedes, at jeg ikke engang havde skrevet til Dig og takket Dig for din Ulejlighed med at skaffe mig de Penge — og jeg halv om halv frygtede for, at Dit Brev var en Forespørgsel, om Brevet ikke skulde være forkommet. Da jeg imidlertid havde faaet Dit Brev læst, beroligedes jeg svarlig. Skjønt altsaa Takken kommer sent, er den ikke mindre vel ment — og dernæst til Lykke til Din snare Indtrædelse i Præstestanden — Gud give Dig Tro og Kraft og Kjærlighed til at gjøre hans Gjerning efter hans eget Hjærte.

Hermed de ønskede Papirer — Udlæget har været følgende: Kaldsbrev 14 Rd. 72 Sk. For Seglet i Minist. 1 Rd. Test. Publ. 12 Rd. Pedellen 9 Mark (han befandt det at være en behagelig Smaaredsel, og jeg tænker vel, Du undte ham saa meget for recte depingere honorem tuum).

Hvad de kirkelige Sager angaar, synes der at forestaa Forandringer, dog ingenlunde i det urokkelige, men kun i τα circa sacra. Jeg ved ikke, om Du har bemærket, at Kultusministeren har meddelt, at han endnu i denne Session vil forelægge en Lov, der sigter til at sætte Præsterne paa fast Løn¹. Af Barfods Forslag haaber jeg, der

¹) I Folketingets Møde den 1. Februar 1860 ytrede Kirke- og Undervisningsministeren V. A. Borgen, at det var hans Agt i indeværende Session at forelægge et Forslag om Præsternes Lønning (Rigsdags-

skulde komme mere ud, end man kunde haabe og vente. Udvalget er nemlig blevet enigt om, foruden det lille Forslag om Kirkegaard og Kirker, at fremkomme med et andet om borgerligt Ægteskabs Tilstædelighed for Folkekirkens Medlemmer, item om at Udskrivningen af Skolen for Fremtiden skal have samme borgerlige Virkning som Konfirmationen. Og dermed er vel væsentlig *det* fremkommet, som man kunde ønske og vente, at der *for Øjeblikket* skulde kunne være Tale om at gennemføre af Forslaget.

Jeg ved ikke, om det kan interessere Dig at vide, at Dine forsk. Opsatser i D. Kirketid,¹ have vundet mit Bifald endogsaa i mere end almindelig Grad; Du synes at have Gaver i Retning af det polemiske.

Farvel! Hils Dine Forældre

fra Din

H. Fr. Rørdam.

8.

1860 20. Februar. Otto Møller til H. F. Rørdam.

Gylling d. 20 Febr. 1860.

Min kjære Rørdam.

Du maa undskylde og har vel sagtens ogsaa undskyldt den underlige Maade, hvorpaa de Dig tilkommende Penge er kommen Dig tilhaande. Men dertil havde jeg ganske vægtige Grunde og vil anføre dem ganske in extenso, forat Du kan bevare dine gode Tanker om mig. Ser Du, jeg

tidende. Forhandlinger paa Folkethinget 1859 Sp. 1752). Den 31. Januar 1860 vedtoges en Lov af denne Art under Titel »Lov om Forandring i Udredelsen af Tiendeafgiften for Føl, Kalve etc.« (sst. 1860 Sp. 6557—9).

¹) I »Dansk Kirketidende« 1859 havde Otto Møller skrevet et Stykke »Nok et Par Bemærkninger om tvungen, ubetinget Absolution« (S. 691 ff.), hvori han drog til Felts mod denne, og et andet »Professor Clausen baade *for* og *imod* Grundtvig« (S. 740 ff.) med meget skarpe Angreb paa H. N. Clausen.

havde i Sinde at sende dem strags, som jeg modtog Papirerne, men samtidigt med, at jeg gjorde Brevet desan-gaaende færdigt, indløb der Skrivelse fra Biskoppen, at jeg skulde møde til Bispeexamen og Ordination d. 14. og 15. Tænkte jeg saa, at det kunde vente med disse Sager 3: Pengene, til jeg selv kom til Aarhus, da det altid har en Del Ulemper at sende Penge med en Landsbypost. Jeg skrev imidlertid et Brev, hvormed jeg vilde sende dem i Postanvisning, og syntes, at saa var Alting klart; men begaar jeg den Fejl, der ikke er saa sjælden i min Praxis, at glemme Brevet her paa mit Bord. Efter at have klaget en Stund i Enrum derover, tog jeg mig da sammen ude i Aarh., skrev nok et Brev og sendte Kudsken hen paa Posthuset med samme, men saa begaar de der den Nederdrægtighed at negte at modtage mere end 25 Rdl med et Brev, og i min Ærgrelse brændte jeg saa det Brev og hensank i mørk Melankolia. Naa mit Mod oplivedes igjen, da jeg saa Scharling¹, thi han tog tilbage til Kbhvn. og jeg mente jo saa at kunne sende Sagerne med ham, aftalte ogsaa det Fornødne med ham. Men saa er det mig ikke muligt at træffe ham Aftenen, før jeg skal bort, og atter taarne Skyerne sig; er jeg saa imidlertid saa heldig at træffe en ung Kjøbmand, som jeg klager min Nød for, og han paatog sig Sagen, lige før min Afrejse, saa jeg tænker Du har faaet dem og har vel tilgivet min Forsømmelighed.

Hvad Ordinationen angik, da var jeg i det Hele veltilfreds dermed; thi den gjorde et godt Indtryk, men det er for Meget, der saaledes samles sammen i en kort Tid, og navnlig var det mig ikke muligt at følge ret med mod Slutningen, som ved Altergangen, og det er jo en Følge af, at der er for Meget; Altergangen kom saaledes helt uventet over mig, uagtet jeg jo godt vidste, at den vilde komme, og saadan gik det med flere Ting; — og endelig

¹) Formentlig Rudolph Emil Scharling (1822—1901), siden Stiftspræst ved Vallø, en bekendt teologisk Manuduktør, hvis Undervisning ogsaa Otto Møller havde søgt (J. P. Bang, Otto Møller S. 35, 39).

var Gildet bagefter slet ikke efter mit Hoved, thi det er paa Ny saadan lige ind i Verdsligheden, — Skaaler, mange Retter, Conversation osv. osv. Man mærker det saa strags, nej det er dog ikke de gamle Bisper, der gik med lange Skridt foran os, de høre kun højst uegenlig ind i »den store Række« osv. Brammer er nu alligevel en Mand, som man maa komme til at holde af¹, men han er jo ingen Fremgangsmand; den Takt havde han alligevel, slet ingen Formaninger at give os med Hensyn til Tidens Frihedsspørgsmaal, hvad maaske ogsaa var en ubevidst Følge af hans Ønske, at vaage over Skinnet og holde det gaaende saa længe som muligt. Jeg vil nødigt dømme ondt om ham, thi han har et godt Hjærte og vil vistnok kun det Gode.

For at fornøje Dig lidt, sender jeg Titlen paa et Skrift, som for en Stund siden er kommen mig til Hænde og som jeg læser i med Velbehag. Det er vel ingen saadan Raritet, men jeg vil dog antage, at det er en sjælden Bog, og den maa jo vel være kjendt af Dig, saa som den er et Appendix til Arrebo's Værk. Den vilde jo rimeligen være en behagelig Gjenstand for Skat at annamme², men det vil vi betænke os paa, til vi komme efter, hvad Værdi den har. I og for sig er den ogsaa curios at læse i, og Fortalen er et Pragtexemplar paa Slaviskhed, ganske i gamle Kingos Maner.

Du mener, at der vil komme Noget ud af Barfods For-

¹) Gerhard Peter Brammer (1801—84), Biskop over Aarhus Stift 1845—81. Nogle Aar senere udtalte Otto Møller sig ikke saa lidt afvigende om Biskop Brammer (Otto Møller og Skat Rørdam I, 143, 144). Ved et Tilbageblik paa sin Ordination siger Otto Møller 1909 (sst. II, 426): »Jeg maa bekende, at jeg husker ikke *et eneste Ord* af, hvad der blev talt i Aarhus Domkirke, da jeg blev ordineret . . .«

²) Der sigtes formentlig til Præsten Claus Andersen Thronhjems »Heptaëmerinon eller Guds Hvile paa den sivende Dag«, 1676 (jvfr. H. F. Rørdam, Mester Anders Christensen Arrebos Levnet og Skrifter I, 233 f.). Skat Rørdam var en stor Samler af danske teologiske Skrifter før 1800 (jvfr. Fortegnelse over den af afd. Biskop, Dr. phil. & theol. T. Skat Rørdam efterladte Bogsamling, 1910, S. 3—35. Heri forekommer S. 33 Nr. 868 det nævnte Værk).

slag; tror det ikke endnu denne Gang. Skindet er endnu for meget indgroet, til at det kan saadan paa en Gang svinde. Det kan nu ogsaa i og for sig være det samme, hvad Adresser og saadanne Skrivelser mene, thi de, som skrive under, kjende ikke Sagen og kan ingen Mening have; og omvendt om man ogsaa kunde faae Folk til at gaae ind derpaa, saa vil de dog ingen Brug selv gjøre deraf, saa for Sandhedens Skyld er der ikke vunden saa farligt meget. Præsterne maa jo alligevel ingen Frihed faae, og det er dog dem, der mest trænger dertil og vilde gjøre Brug deraf. Her omkring er jo Folk helt gale be- træffende Barfods Sag, og der circulerer en Adresse fra Amtmand Billebrahe i Skanderborg¹ derimod, som Massen skriver under; det gjør forresten ogsaa andre Folk, som mene i deres Uvidenhed saadan bedst at tjene den gode Sag; det sker ogsaa her i Sognet, og jeg lader dem gjøre det, thi de er dog ikke klogere eller har mere Forstand paa Tingen, fordi man fik dem til at lade det være; Bønder skal *leve* sig ind i Sandhed, de kan ikke have og anvende den theoretisk, som saamange af os desværre baade kan og gjør. Jeg gider ikke engang rørt ved det i Prædikener, som vor Nabocapellan² ideligen gjør, thi det tjener som oftest kun til at opirre dem; de maa selv opleve Trangen dertil, det er den eneste Vej.

Jeg havde i Forgaars Aftes et Brev fra Skat³, som hvor- vel det var kjærkomment, alligevel var mig noget paa- faldende; enten har han været i et meget ærgerligt Humør eller ogsaa har han lidt Skaar paa sin gode tidligere Op- fattelsesevne; jeg havde nemlig tilskrevet ham mine lands-

¹) Johan Christian Bille-Brahe (1819—99), Baron, Amtmand over Skanderborg Amt 1855—67, siden Stiftamtmand over Sjællands Stift.

²) Formentlig den grundtvigsk paavirkede Jørgen Kristjan (Chri- stian) Leonhard Petersen (1827—92), daværende personel Kapellan i Ørting-Falling, siden Sognepræst i Janderup-Billum.

³) Brevet er *ikke* optaget i den trykte Brevveksling mellem Otto Møller og Skat Rørdam (jvfr. I, 20—1, hvor der tales om en Række ikke medtagne Breve fra 1860 om »Gudsbilledets Væsen og Betydning«).

bylige Tanker om en Materie, hvorover han havde skriftlig udtalt sig; jeg havde antegnet Tankerne paa Landsbymaner, saadan uden synderlig Orden, item ikke saa meget korrekt, — men han maaler mig sandelig ogsaa Skæppen fuld, saa efter den Beskrivelse er det ikke meget bevendt med min kristelige Oplysning; han sætter mig saadan saa temmelig i Klasse med Mormoner. Naa! jeg faar vel nok Tid engang at svare ham, og skal saa dog se at give ham en enkelt Nød at knække. Men for Tiden bryder jeg mit Hoved saa vældigt med Folketællingen, at det kan ingenlunde rumme Mere. Du kan ellers anmelde ham, at jeg har ingenlunde i Sinde, at lade det blive siddende paa mig, endskjøndt jeg just ikke regner det imellem fundamentalia, hvad Mening man har om det »oprindelige Guds-billede«, thi derom er det at Qvæstionen er.

Jeg skal imorgen ud at berette en Syg; det er den Første, som jeg skal tage til Alters, men jeg er ganske glad derved, thi det er en oprigtig troende Kristen; han ligger af Tæring, men han takker altid Gud for den Sygdom, fordi den har ført ham saa nær til hans Frelser, som han vel ellers aldrig var kommen. Han venter og ønsker nu kun at dø, og jeg synes det er godt at skulle give en Saadan Sacramentet første Gang, ligesom jeg heller ikke her kan have nogen Betænkning ved at uddele Absolutionen. Ellers giver Præstegjerningen Nok at tænke paa, og navnlig er der saa mange grove Syndere, som man skulde tage sig af, naar man bare havde Mod og Evne dertil; men man kan gjerne sige, at Ugudeligheden er vokset os over Hovedet, og vor Herre vil se hen dertil. Hils nu Alle og hav ret Tak for din Ulejlighed. Skulde der gives Lejlighed til Refusion, da er jeg naturlig til Tjeneste.

Otto Møller.

9.

1860 6. April. H. F. Rørdam til Otto Møller.

Kbhvn Langfredag [o: 6. April] 1860.

Kjære Ven!

Da jeg i denne gode Paasketid har lidt bedre Tid end sædvanlig, vil jeg skrive til Dig baade for at takke Dig for Dit Brev, som fornøjede mig meget (NB. dette gjælder dog ikke den lange indledende Undskyldning, som var aldeles overflødig) og for at meddele mine Tanker om et og andet. Først hvad angaar det, Du skriver om din Ordination og Gildet bag efter — da kan jeg fuldkomment forstaa Dig, det er noget, jeg tit har følt, bl. a. ved Bispevisitatser, man kommer for at faa noget aandeligt, og saa tager det hele sig ud, som om Maden var Hovedsagen. Det forekommer mig, at der maatte være saa meget at sige og gjøre for en Biskop, naar han med en 10 Aars Mellemrum eller mere kom til et Sted, at der slet ikke kunde blive Plads for et langvarigt Gilde og den derpaa følgende Slappelse. Hvad var smukkere, end at de troende Folk i Sognet og den nærmeste Omegn om Eftermiddagen kunde samles i Præstegaarden, og Bispen, som om Formiddagen havde været i den store Kreds, da ligesom kunde samle Kræfter til den næste Dags Arbejde i aandelig Samtale med den lille Kreds, som havde Tro og Haab tilfælles med ham. Naar jeg tænker mig en Bisp, som han skulde være, da er det en Mand, der ligesom er Middelpunktet for de aandelige Rørelser i Stiftet, hvis Komme imødeses af alle alvorlige kristelige Folk som en Faders eller Vens; — men det duer maaske ikke at tænke eller rettere *tale* for meget om sligt, vi kan jo se, om vi kan *gjøre* det, naar vi bliver Bisper.

Resultatet af Barfods Forslag blev = 0. Det kunde den gode Mand maaske have undgaaet, hvis han havde fulgt gode Venners Raad, og ikke vilde have slaaet alle de

Fluer, han fandt rundt om paa Folkekirkens Vægge, med ett Smæk. Den Sag, der laa mig mest paa Hjærte, var den om det borgerlige Ægteskab, og den Sag anser jeg for moden til Afgjørelse, om end ingenlunde i den Udstrækning, Barfod vilde. Men som sagt, efter alt hvad der var gaaet forud, før Sagen kom for Rigsdagen, kan jeg kun sige, at Barfod har fortjent dette Nederlag. Thi naar man først samler 50 Mænd, som man væsentlig ellers er enig med i Hovedbetragtningerne, og spørger dem om deres Mening, og de alle som én tilraader væsentlige Forandringer og gjør bestemte Forslag til saadanne, og man saa ikke allene ikke forandrer en Tøddel, men lægger mere til, da er det let at forudse, hvorledes det vil gaa, naar Sagen kommer ligeoverfor principielle Modstandere.

Der er ellers en Bemærkning, som tiltalte mig meget, i det Du skrev, om hvad Du havde gjort eller rettere ikke gjort i Anledning af Adressestormen, og det er den, at Bønder skal *leve sig ind* i en Sandhed — det er rigtigt; derfor sker det vel aldrig hyppigere nogensteds end i Bondemenigheder, at en saar og en anden høster, en Regel, som er mærkelig gennemgaaende i hele det kristelige Sædemandsværk, og efter mit Skjøn indeholder en stor Trøst, naar vi anvender den paa den rette Maade og kan løsrive os fra den Betragtning, at det er os, der skal høste (∴ tage Høsten hjem), derfor kan vi jo gjerne, om Gud vil, faa en lille Bestilling som Daglejere i Høstens Tid.

Der var ellers en Sag, som jeg nok kunde have Lyst til at forhandle i Fredelighed med Dig om, nemlig »det lille Ord af Herrens egen Mund«. Anledningen er dels, at der bestandigt bliver noget mellem mig og Grundtvig, som vi ikke kan enes om, dels — som nærmeste Anledning — en Prædiken, han holdt igaar, hvor han benyttede Epistelen (»thi jeg annammede det af Herren, som jeg og har overantvordet eder«) som Bevis for, at Herren *umiddelbart* har meddelt Apostlene Trosbekj.¹ Det var nu vel paa én Maade

¹) Manuskriptet til Grundtvigs Prædiken paa Skærtorsdag 1860

Vand paa min Mølle, thi ligesaa lidt som jeg kunde falde paa at benægte, at Kirkens Bekjendelse er fra Kirkens Herre, ligesaa lidt har jeg hidtil kunnet komme efter at postulere om Trosbekj. et saadant historisk Faktum som det, der meddeles om Herrens Overgivelse af Bønnen og Indstiftelsesordene ved Nadveren til Apostlene, medens jeg netop antager en saadan Meddelelse af Trosbekj. med Aanden som Midler, som vi kunne antage m. H. t. Indstiftelsesord. ved Nadv. om Paulus. Imidlertid kan jeg dog ikke forstaa, hvorledes Gr. kan benytte dette Sted som Bevis for *sin* Mening, da dog Paulus ikke har faaet Aabenbarelsen i de 40 Dage eller hvilken anden Tid af Herrens Jordeliv, man nu vil sætte Meddelelsen i. Endvidere forekommer netop dette Sted 1 Kor. 11, 23 at rokke ved den Anskuelse, Gr. jo ogsaa har, at Indstiftelsesord. ved Nadv. og Trosbekj. er medd. Apostlene *ipsissimis verbis* i strengeste Forstand, da det forekommer mig aldeles klart, at Paulus har til Hensigt at overantvorde Menigheden Ordene, *saaledes* som han har faaet dem, og dog afviger hans Meddelelse jo ikke saa ganske lidt fra Ordene, der lyde ved Nadveren (at *Meningen* er den samme, kan der naturligviis ikke være Tvivl om). Altsaa kortelig, jeg henlægger Trosbekj. Meddelelse til Pindsedagen (det er derfor ligefuldt Herrens Ord, da Aanden tager af *hans*) — Kirkebekj. til Kirkens Stiftelsesdag — og fordi jeg antager en aandelig Meddelelse, derfor kan jeg ikke forstaa den Vægt, der lægges paa den bogstavelige Ordlyd, hvorvel jeg aldrig selv kunde falde paa at afvige fra den overleverede Form. — Skriv mig engang, naar Du har Tid og Lyst, dine Betænkninger herover, forsaavidt Du for-

findes i Grundtvigs Papirer Fasc. 51 (Det kgl. Bibliotek). Det hedder i denne Prædiken bl. a., at det er aldeles vist, at »Fredlysningen og alle Indstiftelses Ordene ved Daaben og Nadveren [ere] Guds Ord, som Apostlerne har meddelt os lige som de modtog dem af Vorherres Jesu Christi egen Mund«. Dette begrundes ud fra Dagens Epistel 1. Kor. 11, 23—29.

staar min just ikke meget heldige Fremstilling. Jeg kan hilse fra Skat, han er med sin Kone og den liden Astrid hjemme i Hammer; den sidste Dag, han var her før Ferien, sagde han, at han havde haft Brev fra Dig, og da jeg sagde, at jeg skrev til Dig en af de første Dage, sagde han, at han vilde have Bud med, men da vi saa kom til at tale om andre Ting, fik han ikke sagt, hvad det var.

Lev vel

Din

H. Fr. Rørdam.

P. S. Da jeg antager, at Du først er i Begreb med at erhverve Ærværdigheden, anser jeg det for overensstemmende med Dit Ønske, at jeg indtil videre ikke maler Skiltet udenpaa.

[Udskrift:] Til Hr. Pastor Otto Møller, Gylling ved Horsens.

[Paaskrift med Otto Møllers Haand:] 2 Paaskedag 1860.

10.

1860 13. April. Otto Møller til H. F. Rørdam.

Gylling d. 13 Apr. 1860.

Kjære Rørdam!

Tak skal Du have, fordi Du saa ind til mig i Paasken; det er altid godt, som Salomon siger, at høre et godt Ord fra et fjærnt Land¹, og lever Du end ikke i et fjærnt Land, dine Ord ere derfor lige qvægsomme lig Honningkager² for at blive i samme vise Mands Tankegang. Jeg har ellers havt det noget travlt i denne Tid, thi før Paasken var Fader nogle Uger upasselig, saa jeg maatte i Kjolen mine to Gange om Ugen, ofte tre Gange, og det falder noget besværlig, saalænge man ikke har erhvervet sig den præstelige Færdighed: Hermed er det ingenlunde min Mening at ønske mig en saadan Færdighed som visse Præster, der

¹) Prov. 25, 25.

²) Prov. 16, 24.

kan saadan i en kort Stund rive en Prædiken af sig; det er ikke for det gode, at det gaar saa let for de Fleste, da nok de Færreste høre til dem, hvem Mtth. 10, 19 gjælder. Der er jo nemlig Mange, som f. Ex. en Pastor Fog i Skjold¹, hos hvem det betragtes som det rette Aandens Tegn, naar de kan gaae uden Forberedelse paa Prædikestolen og saa ævle og vrævle en Times Tid op og ned ad Væggene; sagens er der ikke Faa foruden ham, der selv blandt de Troende er hengiven til denne Praxis; men dels bliver det en mager Kreds af Tanker, de komme til at bevæge dem i, og selv om Bønder end ikke af Naturen har Øje for Orden og Sammenhæng i en Tale, og gjerne er til Freds, naar der endda er et enkelt Punktum imellem, som de kan faa fat paa og som der saa er Mening i, — det er dog ligefuldt Pligt at gjøre sig al den Umage man kan og ikke skaane sin egen Krop. Jeg tror ogsaa nok, at Herren endnu er med sine Tjenere, kan ogsaa endnu lægge et godt Ord i deres Mund, gjør det da navnlig ofte ved manges Sygeseng, hvor vi jo som oftest komme ganske uforberedte, — men jeg kan ikke og tør ikke benytte en saadan Forjættelse som en Sove-sofa, saa man roligt lader staae til, disker op om Søndagen med, hvad der kan falde, og skyder i et daarligt Tilfælde Skylden paa Aanden, som saa vel maa have været andensteds som fordem Bål². Som sagt, jeg har nogen Umage med at prædike — men det er jo godt saadan, og jeg kan ogsaa godt finde mig deri. I Paa-sken havde jeg Besøg nogle Dage af Chr. Knudsen³, der er Huuslærer hos ovennævnte Fog, og er med al sin Tørhed, Trevenhed og Alsiskhed alligevel en flink Fyr med levende Tro og kristelig Forfarenhed. Dette Sidste er det,

¹) Carl Fog (1809—85), Sognepræst i Skjold 1840—85 (jvfr. Minder fra gamle grundtvig'ske Hjem II, 53—71).

²) 1. Reg. 18, 27.

³) Daværende personel Kapellan i Igen paa Als, siden Sognepræst paa Avernakø 1871—1900 Christian Knudsen (1828—1911), født i Ketting paa Als. Om denne Mands Betydning som lokalhistorisk Samler se Sønderjydske Aarbøger 3. R. I, 18.

vi har saa Lidt af og har saa megen Brug for, og det læres nok ikke, synes jeg mer og mer at erfare, uden under Korset, hvad alt Povel lærer Rom. 5, 3. 4; og uden al Sammenligning er Korsets Skole den lærerigste, naar man da vil tage ved Lærdommen; thi jeg er overbevist om, man kan ogsaa snoe sig derfra og billedlig talt skulke af Skole; der er nemlig Kors nok, men saa grumme lidt Forfarenhed.

Hvad angaar Dit Spørgsmaal om »det lille Ord«¹ — da antager jeg mere, at Du har valgt det som en passende, nærliggende Gjenstand til at skrive om, og takker i saa Henseende for Skjønsonheden, end at Du har ventet nogen stor Oplysning fra os desangaaende — da der jo i din Nærhed er langt righoldigere Kilder at øse Oplysning om den Materie af. Det er jo det brændende Spørgsmaal, om det er fra Herrens egen Mund Ord til andet eller ikke, og der er jo skreven en Del pro og contra i den Sag. Saavidt jeg skjønne kan, saa stiller Sagen sig jo saadan for Dig, at Bekjendelsen er gennem Aanden paa Pintsedagen fra Herren, uden at Du derfor ser nogen Grund til strængt at holde paa de enkelte Ord (»jeg kan ikke forstaae den Vægt, der lægges paa den bogstavelige Ordlyd, hvorvel jeg aldrig selv kunde falde paa at afvige fra den overleverede Form«). — Hvad mon det da er, der bevæger Dig til selv at holde Dig til den? Jeg antager ene og allene, at Du ingen bedre ved eller kan tænke Dig; og det synes igrunden at være Aarsag nok til at holde paa den bogstavelige Ordlyd, naar nemlig enhver anden er daarligere. Desuden, det er et forfærdeligt farligt Foretagende, at holde paa en Mening og give Slip paa Ordene, som udtrykke den; det er et Konststykke, som Du vil indrømme mig noget saa nært er ugjærligt; thi man har jo dog kun Meningen i og med Ordene — og tænk Dig engang Princippet anvendt paa Skriften, eller paa en hvilkensomhelst

¹) Parallele Udviklinger med de følgende findes i Otto Møller, Smaa- bidrag til at oplyse den kirkelige Anskuelses Berettigelse, 1866 (især S. 6 ff.).

Bog, og enhver vil betakke sig derfor, saalænge man endnu forlanger »nøjagtig Citation« af ærlig Mand. Det ligger for mig aldeles klart, at er Begyndelsen Herrens, saa har den én Form, (han kan jo ikke have givet den i flere) og saa er denne Form den bedste, og al Lappen derpaa er Stymperværk. Heri maa Du consequent være enig, selv naar Du kun antager den for *Aandens* Tale, — thi det staar urykkeligt fast, et bestemt Ord er kun *bestemt* ved *bestemte* Lyde; ere disse variable, saa er eo ipso Meningen variabel, saavist som der Intet ganske *Synonymt* gives. (Jeg vil slet ikke gjøre Dig opmærksom paa den forfærdelige Misbrug, man udsætter sig for, ved at give Tilladelse til Ordforandringer; tænk paa »kristelig« Kirke; »hellige Menneskers« Samfund; »Legemets« Opstandelse; osv. Kunde ikke Andet, maatte allene den mulige (og for os faktiske) Misbrug forbyde al Forandring af Ordene, og gjøre den utænkelig i *Aandens* Mund gj. Kirkens Historie). Er Bekjendelsen, som Du jo antager, af *Aanden* given til Menigheden, — saa ser man ikke den fjærneste Grund til at vælge andre Udtryk end dem, *Aanden* har brugt, og som baade er de mest betegnende og de mindst tvetydige, — og denne *Aandens* Form er det da rimeligere at søge i de overleverede Udtryk end i nogle, der er fra idag eller igaar.

Men i det Hele ser jeg ikke, hvad Aarsag der er, til at tillægge *Aanden* denne Meddelelse; Sagen bliver aldeles ikke forstaaligere derved, da det er vanskeligere at tænke sig, hvordan *Aanden* har gjort dette, end at Herren selv, idet han talte om »de Ting, der hørte til Guds Rige«, har fixeret Bekjendelsens Form. Hans Talen med dem om de Ting, der høre til Guds Rige, — maa jo da nødvendigt have indesluttet ogsaa Bestemmelsen af Vilkaarene for Optagelsen i hans Rige, det er jo det unaturligste af Alt, at tænke ham bestandigt undvige dette Punkt, der jo maatte ligge allernærmest at tale om. Og naar han Mtth. 28, 20 taler om at paalægge Alle τῆρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν — da passer dette jo dog aldeles nøjagtigt

paa at »holde« (τηρεῖν) Daabspagten, saa meget mere som det jo sættes i aldeles ligefrem Forbindelse med Daaben. Kjendte de ikke, hvad der ved Daaben skulde forlanges, saa var det da vanskeligt for dem at paalægge de Døbte: τηρεῖν ταῦτα πάντα. Det er forvirret at tænke sig Herren give dem Befaling om at døbe, om *hvordan* de skulde døbe (nemlig εἰς ὄνομα osv. — og i dette εἰς τὸ ὄνομα ser jeg aldeles ligefrem: »til Tro paa Faderen efter den første Artikkel, Sønnen efter den anden osv.« — thi der hører kun lidt Forstand til at se, at εἰς er noget helt Andet end ἐν, — og jeg kjender ingen bedre Angivelse af τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς end den første Artikk. osv. NB. tænk engang lidt over, hvad ὄνομα θεοῦ er, og Du vil nok lande ved Artiklerne) — men ikke om, hvad de foran skulde forlange troet. Kunde det ene opsættes til Pintsen, saa ogsaa det Andet; men gives Hovedsagen, saa maa jo da Forudsætningerne, — de aldeles nødvendige —, ogsaa være givne. I det Hele, der er ingen raisonnable Grund til at nægte Bekjendelsens Meddelelse af Herren, og til en saadan skaffes til Veje, er det jo da forsvarligt nok at holde sig ved det Naturlige. Han kunde meddele den, og gjorde han det ikke, er det ubegribeligt, hvorfor han ikke gjorde det. Den, der kan indse, at Kirkens Bekjendelse maa være fra Kirkens Herre, kan ingen Betænkelighed have ved at antage ligefrem, at han selv har meddelt den; den indeholder Intet, som han ikke alligevel maa have talt med dem om, Intet, som i de 40 Dage kunde være dem uforstaaeligt; selv Himmelfarten, som er det sidste Faktum, der omtales, var jo dengang faktisk indtraadt (jfr. Joh. 20, 17: οὐπω ἀναβέβηκα — ἀναβαίνω). Pauli Ord: παρέλαβον ἀπὸ τοῦ κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν¹, maa vi jo lade staa til Troende; og den friere Brug, vi i det N. T. se af disse Ord, viser os kun, hvad vi ved betræffende Brugen af G. T.; thi ogsaa her vidste de vel, at de tillod sig Friheder, uden dog derfor at ville rette

¹) 1. Kor. 11, 23.

Texten. I Livet, ved selve Sacramentet, har de jo utvivlsomt holdt sig strængt ved Ordene, — som jo Korintierne kjendte alt i Forvejen. At Paulus har den samme Anskuelse om Bekjendelsen, er jo aabenbar, af Rom. 10, 8: τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσομεν: Bekjendelsen er Hovedindholdet af al hans Prædiken; men Gal. 1, 12: οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτὸ (scil. τὸ εὐαγγέλιον = ῥῆμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσομεν) — ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως l. X. Og ved en saadan Aabenbaring vil jeg helst holde mig til det Klare, Tydelige, bestemte Ord, — ellers siger det Intet, vi er inde paa Sværmernes indre Lys, Henrykkelser osv. Angiver Paulus Herren selv som sin Kilde, saa har han ogsaa holdt fast ved hans Ord, thi det er de enkelte Ord, der giver en vis Mening. Det kan synes plausibelt nok at lade sig nøje med en aandelig Meddelelse, — men der er noget i Verden, som hedder Conseqventser, — og hvis det er en saadan at lade den bestemte Ordlyd fare, saa er vi inde paa det uvisse, Luthers »stumme Geister« — et daarligt Stade.

For saa vidt kan jeg altsaa ikke være enig med Dig; jeg maa forlange fast og sikker Grund under Fødderne, en *urokkelig* Grund ο: στερεὸς θεμέλιος, saa er det umuligt ἀνατρέπειν τὴν πίστιν (2. Tim. 2, 18. 19), hvorfor jeg er enig med Gr. i, at det er et Ord lige fra Herrens egen Mund. Men naar han fremdeles fastholder, at det er et Ord fra Herrens Mund til os hver En — at han tilspørger os hver En ved Daaben, om vi vil annamme denne Tro, saa er Du maaske mere villig til at gaae ind paa denne Tankegang. Men her maa jeg gjøre bestemt Indsigelse, thi naar der i anden Artik. staar »vor Herre« — saa kan Krist. ikke udtale disse Ord; det er Aanden, som er Kirkens Aand og derfor ogsaa kan tale i Kirkens Navn, og kalde dens Herre sin Herre; jfr. 1 Cor. 12, 3: der netop udsiger dette: οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν κύριον X. — εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. Men her er Intet derved at tabe eller riskere, da Aanden jo holder sig til Herrens engang givne Ord (Joh. 14, 26.

16, 13.), holder sig paa det aller nøjeste til Herrens Ord: οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ — det maatte i Grunden føre os til at postulere Bekjendelsen fra Herren, om der saa slet ingen anden Grund var dertil. Men som Herrens Statholder er det nu Aanden, der tilspørger med hans Ord ved enhver Daab, — og ligesom dette forklarer Udtrykket »vor Herre« — saaledes har det sin Forudsætning i, at det er et Ord fra Herrens egen Mund.

Hele dette Spørgsmaal kan udentvivl gjerne staae hen uklaret for en troende Mand; thi det er ingen Tros-sag; men vil man klare sig det, saa maa man gjøre det tilgavn's, thi der ligger farlige Conseqventser paa dette Strøg. Og det er dog Hovedsagen, at Bekjendelsen kan i alle Maader, i det Smaa som i det Store (og husk paa, mange Bække smaa gjør en stor Aa) være for os en θεμέλιος στερεός. Har jeg ikke kunnet ved disse Par Ord gjøre dette klart for Dig, saa er Skylden min og ikke Sagens; men gaæ saa til en mere klarmælet (Brandt¹, eller den gamle *selv*), thi det skal klares op tilgavn's, naar man begynder derpaa; og deri har Martensen Ret »vi bør se til, paa *hvad Grund* vi staae«².

Paa Overmorgen skal jeg konfirmere Børnene, og det er igr[unden] en tung Sag nok paa sin Maade, sært naar man kan sige, at Børnene kun love grumme Lidt. Men de Steen, vi ikke kan rokke, dem maa vi jo lade ligge; ellers skrev Hostrup godt om Confirmationen³. Jeg ser ogsaa, at Laub har sendt en Piece ud⁴, men jeg har ikke

¹) Jvfr. S. 239.

²) Maaske et ikke-ordret Citat af Fortalen til H. L. Martensen, Et Gjensvar i Striden om »Alterbogsdaaben«, 1857, S. 4.

³) I »Fædrelandet« 1860 Nr. 17 (20. Januar) havde C. Hostrup skrevet en Artikel »Om Confirmationstvungen og dens Afskaffelse«. Hostrup var misfornøjet med »Masse-Konfirmationen«, der var egnet til at fremkalde »et gudeligt Skinvæsen«. (Jvfr. C. Hostrup, Senere Livserindringer S. 40-45. F. Friis Berg, Røskilde Konvent gennem 100 Aar S. 40 Note 33).

⁴) Biskop i Viborg O. Laub († 1882) havde 1860 udgivet en Pjece: »Bør en Forandring foregaae med Confirmationen? Et Par Ord til Overveelse især for Præster i Folkekirken«. Den er konservativ i Helheds-

faaet den endnu. Rimeligen vil han holde paa det Gamle, og det gjør mig ondt for Mandens Skyld, thi det er en rar Mand; jfr. hans Hyrdebrev i Dansk Kkt.¹ Jeg gaar og kjøber en og anden gammel Bog af og til, snart her i Landet, snart i Tydskland², alteftersom Lejligheden kan falde. Forleden fik jeg saaledes de bekjendte »*Critici sacri*«³ — der i mange Maader ere efter min Smag. Til Skats Efterretning kan tjene, at Suicer⁴ kostede 10 Thl. elegant indbunden; den staar ellers, ser jeg, i 24—30 Thl. Lev nu vel, min Ven, og Gud være hos dig i alle Maader med sin Naade. Hils din Hustru og alle gode Venner.

Otto Møller.

(Gud hjælpe os for Ærværdighed, vi besidde!)

II.

1879 28. Maj. H. F. Rørdam til Otto Møller.

Brændekilde 28/5 1879.

Kjære Otto Møller!

Det Brev, hvormed Du overraskede mig, har været mig saare velkomment, ikke blot for den deri indeholdte Efterbetragtningen og især rettet mod C. Hostrup og L. Zeuthen. Jvfr. Biskop Otto Laubs Levnet, udg. af F. L. Mynster og G. Schepelern, II, 1, S. 14 ff.

¹) I »Dansk Kirketidende« 1860 S. 163—7 findes aftrykt Biskop O. Laubs »Omgangs-Skrivelse til Viborg Stifts Præster«.

²) Otto Møller forøgede i disse Aar stærkt sin Bogsamling ved Indkøb hos tyske Antikvarer — efter 1864 købte han af Princip ikke en eneste tysk Bog! (J. P. Bang, Otto Møller S. 51).

³) I det S. 247 nævnte Auktionskatalog over Otto Møllers Bibliotek, 1915, forekommer S. 70 Nr. 780—86 »*Critici sacri sive annotata doctissimorum virorum in vetus ac novum testamentum*«, Fol., I—III og V—VII, Amsterdam 1698. Værket, der blev udgivet af et Frankfurter-Forlag og kom i flere Udgaver, indeholder dels Kommentarer til de enkelte bibelske Skrifter, dels en Række Afhandlinger af isagogisk, bibelarkæologisk og bibelteologisk Indhold.

⁴) Sammesteds nævnes S. 103 Nr. 2576—77 J. C. Suicer, *Thesaurus ecclesiasticus*, I—II, Fol., Amsterdam 1682. Det er et alfabetisk ordnet

retnings Skyld, men ogsaa for selve Brevets Skyld. Det er saa hyggeligt at høre lidt fra en gammel Ven — en af de allertidligste — og jeg er nu en Ynder af det gamle, skjønt jeg for Resten bestræber mig for at være det uden Uretfærdighed mod Nutiden.

Det er ganske rigtigt min Tanke idetmindste at samle Materialet til en fyldigere Skildring af min Morfaders og Faders Levned og Virksomhed¹. De omtalte Breve ville derfor være af Vigtighed.

Nu er jeg rigtignok ikke længere i Examenskommissionen²; men det var jo dog tænkeligt, at jeg alligevel kunde komme til Gylling. Skulde det ikke lykkes mig, haaber jeg, at Du nok til den Tid paa nærmere Opfordring vilde laane mig Brevene til Benyttelse efter mit Skjøn.

Tak nu, fordi Du mindedes mig. Gud velsigne Dig og Dine, og give Eder en glædelig Pintsefest.

Din gamle Ven

H. F. Rørdam.

12.

1910 9. April. H. F. Rørdam til Otto Møller.

Lyngby 9. April 1910.

Kjære Otto Møller!

Det har været mig en stor, om end noget vemodig Glæde at faa Brev fra Dig. Det har fremkaldt Minder fra en

Leksikon over alle teologiske Udtryk og Begreber forekommende hos de græske Kirkefædre, udgivet af Johann Caspar Suicer († 1684), Professor i Zürich.

¹) En Skildring af sin Morfader, Sognepræst i Lyderslev, Provst, Konsistorialraad, Dr. theol. Wolf Frederik Engelbreths Levned lykkedes det først Rørdam i hans allersidste Leveaar 1910—13 at give i Kirkehist. Saml. 5. R. V, 254—314; VI, 684—782; en Skildring af sin Fader, Dr. theol. Hans Christian Rørdams Levned fik han aldrig skrevet.

²) H. F. Rørdam var 1869—78 Medlem af Eksamenkommissionen ved Skolelærereksamen med Forpligtelse til at være Eksaminator i Pædagogik og Censor i praktisk Færdighed.

længst henrunden Tid — lige fra den Tid, da jeg som Barn kom over til Dalsgaard og plukkede Blaabær paa Skrænten ud mod Fjorden. Du skal ret have Tak for de gamle Breve, der vidne om vore Fædres trofaste Venskab gennem mange Aar. Jeg husker, at naar Din Fader¹ kom over til Laastrup, gik han og Fader op og ned ad Gulvet i Dagligstuen og drøftede theologiske Problemer med saa stor Iver, at det satte min barnlige Fantasi i ikke ringe Bevægelse. Faders Breve har jeg læst med Glæde. Den anden Pakke er jeg endnu ikke kommen igjennem, da der er saa meget, der optager min Tid, men det kommer nok.

Jeg har det, Gud ske Lov, trods min fremrykkede Alder, i det hele godt. Men jeg er ikke saa rask til Bens, som jeg har været. Mit Embede kan jeg dog passe, skjønt her er meget at gjøre. Her er bl. a. 6 store Kommuneskoler, i hvilke jeg i den nærmeste Tid skal holde Examen. I den største, der tæller 5—600 Børn, tager Prøven 3 Dage; desuden er her en Realskole paa c. 250 Elever; men Prøven i den sidste er jeg dog færdig med for denne Gang.

For øvrigt lever jeg stille og tager ikke Del i Dagens mange Stridigheder paa det politiske og kirkelige Omraade, vel især fordi der er meget, som ikke tiltaler mig. Til mine Sognefolk staaer jeg i et venligt Forhold og har modtaget mange Beviser paa deres Tillid. Den grundtvigske Kreds her er ikke meget stor, og har næppe nogensinde været det, selv ikke i min Forgængers Tid², da hans mest forstaaende Tilhørere var Folk fra Kjøbenhavn. Et Menighedssamfund her bestaar af en større Kreds af Indremissions-Folk. Men dem kommer jeg godt ud af det med, da jeg søger at vise dem al Venlighed og Hjælpsomhed,

¹) Otto Møllers Fader Hans Larsen Møller (1797—1870), siden i Gylling, havde 1827—41 været Sognepræst i Taarup-Kvols-Borris, der ved Hjarbæk Fjord er skilt fra Laastrup-Skals, hvor Dr. H. C. Rørdam var Sognepræst 1829—40. Dalsgaard er Navnet paa Præstegaarden i Taarup. Om det nære Forhold mellem H. L. Møller og H. C. Rørdam i disse Aar se J. P. Bang, Gyllingpræsten Otto Møller S. 13—14.

²) Peter Rørdam, Sognepræst i Kongens Lyngby 1855—83.

uden just derfor at lade mig indrullere. Naar de ønsker det, tager jeg Ordet i deres Forsamlinger, og er, saavidt jeg skjønner, velkommen iblandt dem. Tidligere har jeg haft noget vanskelige Kapellaner, især var den sidste stærkt udpræget Missionsmand¹. Men han, jeg nu har, gaar mig med god Villie til Haande i alt, hvad jeg ønsker. Han er ikke nogen stor Prædikant, men besidder i andre Henseender Gaver, som der i [et] saa stort Sogn er god Brug for². En Del af Sognet, der ligger langt borte (Taarbæk og Raavad), har jeg anset det rigtigt at lade udskille som et eget Sogn³, da Kapellanden, der har Bolig i Taarbæk, meget ønskede at blive Sognepræst⁴, og jeg paa Grund af Afstanden ikke kunde tage mig saa meget af Beboerne, som jeg ønskede. Jeg har dog senere faaet Vidnesbyrd om, at de ikke har glemmt mig.

Skats Bortgang⁵ var jo et stort Tab for os; men for ham selv en Vinding, da hans legemlige Skrøbelighed (Dysuria) vilde have gjort hans Liv til en stor og daglig Lidelse for ham. Og vi veed, at han er gaaet hjem til den Herre, han med Troskab har tjent i mange Aar. Større almindelig Paaskjønnelse og Deltagelse er der næppe vist ved nogen Biskops Død. Han har ikke fordærvet noget, men fremmet meget godt. Om der er nogen Ulykke sket ved, at Kirke-

¹) Herman Heskjær (1862—1931), var 1. Kapellan pro loco i Kongens Lyngby 1890—1905, siden Sognepræst ved Vor Frelsers Kirke i Horsens.

²) Niels Sværdborg blev 1. Kapellan pro loco i Kongens Lyngby 1906, var Sognepræst i Lundtofte 1932—38.

³) Sognekaldet i Taarbæk blev oprettet ved kgl. Resolution af 11. December 1906 fra 1. Jan. 1907 at regne ved Udskillelse fra Kongens Lyngby.

⁴) Gerhard Peter Brammer Kemp (1852—1928), 2. Kapellan pro loco i Kongens Lyngby 1880—1906, Sognepræst i Taarbæk 1906—23.

⁵) Biskop Skat Rørdam var død 25. September 1909. — H. F. Rørdams Tale ved sin Broders Jordefærd er trykt i »Ved Biskop, Dr. theol. & phil. Thomas Skat Rørdam's Jordefærd den 1. Oktober 1909«, 1909, S. 4—9.

forfatningen ikke er gaaet igjennem, veed jeg ikke, da dog saa mange var imod den, og Præsterne i vore Dage er et stridbart Folk, og det er værre for Menighederne, naar Præsterne strides, end at de bo under Korset — under den verdslige Magts Tryk. Jeg holder fast ved Ordet: Herren han er dog sine tro, ogsaa naar de mistvile, Roser han lod paa Torne gro osv.¹

Fra min Hustru, som godt husker Dig, skal jeg hilse. Hun er endnu saa nogenlunde ved Helbred. Vi har 8 levende Børn, hvoraf de 7 ere gifte eller har været det, da en Datter er Enke². Børnebørnenes Tal er 24, tildels voxne. Saa naar de samles i det gamle Hjem, trænger vi ikke til større Selskab. De gjør os i det hele megen Glæde.

Summa summarum: Gud har været saare god imod os. Hans Navn være priset evindeligt. Lev nu vel, kjære gamle Ven! og Gud give Dig og os en god Udgang, naar hans Time kommer!

Din

Holger Fr. Rørdam.

TILLÆG

Der har i det Foregaaende været anført en velvillig Ytring af Otto Møller om hans Biskop G. P. Brammer i Aarhus, og der blev i den Anledning gjort opmærksom paa, at Møllers Opfattelse af denne Kirkemand ændrede sig ikke saa lidt i Tidens Løb. Det vil da formentlig være af Interesse at stifte Bekendtskab med de nedenfor gengivne Aktstykker, der viser, at Biskop Brammer nærrede meget gunstige Tanker om Otto Møller og bidrog til, at han 1870 — just i Aaret efter, at Otto Møller privat karakteriserede ham som en »Taabe«, der udsendte »fjantede Hyrdebreve«³ — fik det store Sognekald i Gylling efter sin lige afdøde Fader.

¹) 5. Vers af Grundtvigs Psalme »Herren han har besøgt sit Folk« (Psalmebog for Kirke og Hjem Nr. 327).

²) Den S. 232 nævnte Helga Scheving.

³) Otto Møller og Skat Rørdam, en Brevveksling I, 143, jvfr. S. 144.

Allerede i sin Indberetning om Vakancen (Nr. 1) havde Brammer henledt Ministeriets Opmærksomhed paa det ønskelige i, at Embedet blev besat med Otto Møller, bl. a. fordi der saa var Haab om at undgaa en Frimenighedsdannelse, og da senere Møllers Ansøgning fremsendtes til hans Erklæring, støttede han den paa det bedste (Nr. 2). Vigtigt var det dog ogsaa, at et meget betydeligt Antal af Gylling Sogns Beboere (i Forbindelse med en Del uden-sogns Kirkegængere, der jævnlig havde været Tilhørere hos Otto Møller) samtidig indgav en Adresse til Kongen om, at Otto Møller maatte blive udnævnt til sin Faders Eftermand. Da det er ret interessant at lære en saadan Adresses Ordlyd at kende, er denne vedføjet som Nr. 3. I Forestillingen til Kongen udtalte den daværende Kirke- og Undervisningsminister C. C. Hall, at der i dette Tilfælde forelaa »saadanne særdeles Omstændigheder« ved denne Besættelse, at man burde se bort fra Otto Møllers ringe Anciennitet i Forhold til hans Medansøgeres, hvorfor man indstillede ham til at komme i Betragtning ved Besættelsen af det paagældende Embede. Blandt de »særdeles Omstændigheder« nævnes foruden den store Bedrøvelse og Utilfredshed, som en Forbigaaelse af ham vilde medføre i Menigheden, at den »efter al Rimelighed [vilde] foranledige Bestræbelser for at danne en Valgmenighed, hvilke, skjøndt de ikke ere i Strid med Folkekirken nuværende Organisation, dog høre til de Ting, som Regjeringen bør bestræbe sig for at forebygge«¹.

¹) Kultusministeriets 1. Departements Forestillinger 1870 Nr. 128. — De nedenfor aftrykte Akter findes som Indlæg til Registranten 1870 Nr. 677. — I Brevvekslingen med S. Rørdam (I, 169—79) omtales udførligt de mange Momenter ved denne Embedsbesættelse, deribl. en Audiens hos Hall og Kongen, som en Deputation fra Gylling opnaede. Møller maatte indrømme, at Brammer i denne Sag havde »vist sig fra en meget behagelig Side« (I, 181, jvfr. S. 179).

1.

1870 16. Oktober. Uddrag af Biskop G. P. Brammers Indberetning om det ledigblevne Gylling Sognekald.

— — — I Henhold til den ministerielle Skrivelse af 1 Mai 1848¹ finder jeg mig derhos beføiet til at bemærke, at den saakaldte kirkelige eller grundtvigianske Retning er især ved den sidste Sognepræsts Søn, hans personelle Capellan, Lars Otto Møller, bleven udbredt hos Adskillige i Pastoratet saavel som hos andre Menighedsmedlemmer, der sluttede sig til denne unge, begavede, nidkjære og folkelige Mand. Efter hans lærde, ærværdige, vel grundtvigianske, men besindige Faders Død gik der strax et ikke usandsynligt Rygte om, at nu vilde der i Gylling eller Omegnen blive oprettet en Frimenighed med Hr. Otto Møller til Præst. Det vilde i saa Fald være den første Frimenighed i Aarhus Stift. Og maaskee Planen herom ei bliver udført, dersom der til Gylling beskikkes en Sognepræst, som ikke alene ved Prædikegaver men som Sjælesørger og ved hele sit Forhold har vundet et godt, Tillid vækkende Navn hos Lægfolk af forskjellig kirkelig Retning. Men det forekommer mig dog tvivlsomt, om Planen ved en saadan Beskikkelse, som jeg maa ansee meget ønskelig, alligevel bliver opgiven, da ovennævnte Rygte hørtes, førend man kunde ahne, hvem der skulde indstilles eller allernaadigst udnævnes til den gamle Pastor Møllers Eftermand, og da Pastor Otto Møller har ved sin Personlighed og Gave til at omgaaes Folket faaet mange varme Tilhængere ikke blot i Gylling Menighed men i Nabosogne.

Aarhus Bispegaard d. 16 October 1870.

Brammer.

¹) I Kirke- og Undervisningsministeriets Skrivelse af 1. Maj 1848 havde Ministeren udtalt sig for Ønskeligheden af, at Biskopperne ved Beretninger om vakante Embeder tillige vilde afgive »Betænkning angaaende hvad der med Hensyn til Kirke og Skole maatte findes at burde komme i fortrinlig Betragtning ved Embedets Besættelse« (Kgl. Rescripter og Resolutioner Geistligheden i Danmark vedk., udg. af C. F. Schwartzkopf, 1848, S. 35).

2.

1870 1. November. Uddrag af Otto Møllers Ansøgning om Gylling Sogne kald.

Efter at have gjort Rede for sit vita academica og anført, at han siden 1860 havde virket som personel Kapellan i Gylling hos sin Fader, fortsætter Otto Møller:

Naar jeg nu, snart 40 Aar gammel, i to Aar gift og med et stort [Antal] tildeels uforsørgede Sødskende vover at ansøge om Ansættelse som Sognepræst, da tør jeg maaske, forat denne min første Ansøgning ikke skal findes i altfor høj Grad ubeskeden, gjøre opmærksom paa Følgende. Skjøndt jeg i næsten 13 Aar har virket med Ordets Forkyndelse i denne Menighed, og under denne Tjeneste er kommen i et stedse nærmere og inderligere Forhold til den, vilde jeg dog neppe have dristet mig til at ansøge om Ansættelse som Sognepræst her, hvis ikke det store Flertal af Sognets Familiefædre paa det Indstændigste havde opfordret mig dertil.

End mere har jeg følt mig opfordret til ikke at holde min Begjering tilbage, idet et stort Tal i de omkringliggende Sogne bosatte Mænd, der i den ikke korte Aarrække, jeg har været Capellan i Gylling, have søgt deres Opbyggelse her, gjentagende og indtrængende have opfordret mig til ikke at forsømme Noget, forat vi kunde forblive sammen og fortsætte, hvad vi til gjensidig Glæde og under Guds Velsignelse hidtil have deelt sammen.

Da jeg deraf har troet at maatte slutte, at min Forflyttelse her fra Kredsen vilde fremkalde et ikke ubetydeligt Savn, og da jeg paa den anden Side selv ikke uden Smerte vilde see mig nødsaget til at skilles fra en Kreds af Tilhørere, jeg i en lang Aarrække med Glæde har forkyndt Ordet i, vender mit Haab sig derhen, at Kongen i Naade vilde kunne tage Hensyn til Menighedens og mit Ønske ved allernaadigst at beskikke mig til Sognepræst for Gylling Menighed.

Allerunderdanigst

Lars Otto Møller.

[*Paategning af Provsten for Hads og Ning Herreders Provsti H. T. Mygind.*] Capellan O. Møller har i henved 11 Aar hæderligen udført Præstegjeringen ved Gylling Sogneskald, der paa Grund af hans nu afdøde Faders Sygdom i mange Aar udelukkende har været betroet til ham. Han har grundige Kundskaber, som han ved stadigt og alvorligt Studium søger at forøge, han har meer end almindelige Prædikegaver og har samlet en stor Menighed — ikke blot fra Gylling, men ogsaa fra omliggende Sogne —, for hvilken han staaer i stor Anseelse og paa hvilken han øver stor Indflydelse.

Præstholm d. 5 November 1870.

allerunderdanigst

Mygind

Provst for Hads og Ning Herreder.

[*Paategning af Biskop G. P. Brammer.*] Supplikanten har ualmindelige Prædikegaver og anvender dem med Nidkjærlighed til Opbyggelse for Mange, der saare gjerne ville beholde ham som Præst for Gylling Menighed. For saa vidt hans Mangel paa Anciennitet ikke er en afgjørende Hindring for Opfyldelsen af dette Ønske, vover jeg at anbefale det til Deres Majestæts allernaadigste Bønhørelse.

Aarhus Bispegaard den 24de Novbr. 1870.

allerunderdanigst

Brammer.

3.

1870 November. »Af Gylling Sogns 220 Beboere, der selv holde Disk og Dug, bede 192 allerunderdanigst om at maatte erholde Kapellan Otto Møller til Sognepræst«.

Til Kongen.

Da vor Sognepræst i Gylling nu ved Døden er afgaaet, har det gjort et smerteligt Indtryk paa os, at hans Søn Otto Møller, der i flere Aar som Kapellan har virket til Velsignelse iblandt os, nu skal til at forlade os, hvis han ikke bliver kaldet til Præst her.

Hvad der især knytter os til ham, er ikke alene hans alvorlige vækkende Røst om at vende tilbage til sin Daabs-pagt, føre et Liv i den og søge Næring for dette Liv ved den hellige Nadver, men ogsaa den Klarhed og det Lys, han spreder for os over Naademidlerne og de kristelige Sandheder idetheletaget, som gjør, at Livet udvikler sig kraftigt og dog roligt og sundt. Tillige vilde det være et stort Savn for os at undvære ham ved vore Børns Forberedelse til Konfirmationen, hvor han ligeledes ved at lægge en god kristelig Grund virker til Velsignelse.

Vi vove derfor allerunderdanigst at fremkomme for Deres Majestæt med Bøn om, at Deres Majestæt vil kalde Kapellan Møller til Præst i Gylling, og det gjør vi med saameget desto større Haab, som Deres Majestæts Regjering ved et Lovforslag i den nu samlede Rigsdag¹ har vist, at Deres Majestæt ved Kaldelsen af Præster vil tage Hensyn til Menighedens Ønske.

Gylling Sogn i November 1870.

Aller-Underdanigst

(Underskrifterne)².

¹) Forslag til Lov angaaende Besættelsen af Præsteembeder i Folkekirken, der bl. a. vilde sikre Menighederne Indflydelse paa Besættelsen af Præsteembederne, var af Regeringen blevet forelagt i Landstinget den 4. Oktober 1870; det blev forelagt i Folketinget den 17. December s. A. (Rigsdagstidende, Forhandlinger paa Landstinget 1870—71 Sp. 27 ff.; paa Folkethinget Sp. 2463 ff. Jvfr. Tillæg C Sp. 185 ff.).

²) Vedlagt findes to lignende Adresser fra udensogns Kirkegængere, der bl. a. betoner, at de »ville anse hans [d: Otto Møllers] forflyttelse for en tilbagegang for hele egnen«.